

Андрэй Тіхаміраў

*Агульная
славянская
гісторыя*

Навуковыя даследаванні

Андрэй Тіхаміраў

**Агульная славянская гісторыя.
Навуковыя даследаванні**

«Издательские решения»

Тіхаміраў А.

Агульная славянская гісторыя. Навуковыя даследаванні /
А. Тіхаміраў — «Издательские решения»,

ISBN 978-5-44-984395-1

У кнізе разглядаюцца наступныя пытанні агульнай славянскай гісторыі:
старажытныя вераванні славян; перыяд расколу; развіццё аграрных адносін;
развіццё грамадска-палітычных формаў; перыяды рэформаў.

ISBN 978-5-44-984395-1

© Тіхаміраў А.
© Издательские решения

Содержание

Старажытныя вераванні славян	6
Конец ознакомительного фрагмента.	13

Агульная славянская гісторыя Навуковыя даследаванні

Андрэй Тіхаміраў

© Андрэй Тіхаміраў, 2020

ISBN 978-5-4498-4395-1

Создано в интеллектуальной издательской системе Ridero

Старажытныя вераванні славян

Перыяд станаўлення Рускай дзяржаўнасці і падзеі папярэднія гэтаму з'яўляюцца аднымі з найменш вывучанымі старонкамі гісторыі. Письмовыя крыніцы, якія апавядаюць пра тыя часы, прадстаўленыя вельмі бедна, у асноўным, у выкладзе Візантыйскага летапісцаў, якія апісвалі падзеі, часам, тэндэнцыйна і супярэчліва. Вядома, візантыйцаў займалі славяне, галоўным чынам, як неспакойныя, ваяўнічыя суседзі і яны не асабліва цікавіліся іх культурай, побытам і нормаўмі. Таму для вывучэння гісторыі Старажытнай Русі і паганства, як яе неад'емнай часткі, выкарыстоўваліся, у асноўным, археалагічныя і этнаграфічныя даследаванні.

Паганства прайшло складаны шлях ад архаічных, прымітыўных вераванняў старажытнага чалавека да дзяржаўнай «княжацкай» рэлігіі Кіеўскай Русі да 9 стагоддзя. Да гэтага часу паганства ўзбагацілася складанымі абрадамі (можна вылучыць абрад пахавання, у якім сканцэнтраваліся многія прадстаўленні язычнікаў пра свет), выразнай іерархіяй бажастоў (стварэнне пантэона) і мела вялікі ўплыў на культуру і побыт старажытных славян.

Паганства прыцягвае да сябе любога дапытлівага чалавека не толькі таямнічымі, часам незразумелымі абрадамі, не толькі забытымі, які адышоў у стагоддзі і вынятай з нетраў зямлі, помнікамі культуры, але і пахам старажытнага лесу, бязмежнымі рачнымі далінамі, мужнасцю старажытных паляўнічых і першапраходцаў. Менавіта паганства дапамагала старажытнаму чалавеку супрацьстаяць невядомай і варожай стыхіі, робячы свет бліжэй і больш зразумела.

Этнаграфічныя даследаванні паказваюць дзіўную жывучасць многіх уяўленняў аб свеце, якія славяне перанеслі нават у хрысціянства. Здзіўляе этнографы і народная памяць: у некаторых паданнях згадваюцца нават вымерлыя волаты – маманты «пачвары хоботистые».

Пасля прыняцця хрысціянства на Русі паганства стала падвяргацца ганенням, але не так проста аказалася вытрузіць з душы народа вераванні, якія складваліся стагоддзямі. Хрысціянізацыя Русі працягвалася некалькі стагоддзяў, у выніку рускае праваслаўе, па меншай меры ў народным уяўленні, ператварылася ў сімбіёз Візантыйскага хрысціянства і Славянскага паганства. Многія хрысціянскія святы сыходзяць сваімі каранямі ў паганства. Напрыклад, дзень святых Барыса і Глеба (2 траўня) супадаў з паганскім святам першых парасткаў.

Паганства Усходніх Славянаў – велізарны культурны пласт, які ўяўляе цікавасць для гісторыкаў, этнографы і мастацтвазнаўцаў. Цяжка пераацаніць яго ўплыў на далейшы лёс Рускай дзяржавы.

У цяперашні час у славянскіх рэспубліках былога СССР доля славян складае ад 85% да 98%. Аднак такое становішча склалася адносна нядаўна. На світанку нашай эры толькі паўночны захад Украіны ўваходзіў у арэал рассялення старажытных славян. Па меры асваення новых земляў, продкі рускіх, украінцаў і беларусаў змешваліся з мясцовымі народамі, убіраючы ў сябе іх культуру і звычаі. Таму асабліва важна ўлічваць вялікую ролю неславянскіх народаў у станаўленні Старажытнарускай дзяржавы.

«Паганства», як вядома, – вельмі нявызначаны тэрмін, які ўзнік у царкоўным асяроддзі для абазначэння ўсяго нехрысціянскага, дахрысціянскага. Гэтым тэрмінам павінны былі пакрывацца самыя разнастайныя і рознага гістарычнага ўзроўню рэлігійныя праявы: і міфы антычнага свету, і ўяўленні першабытных плямёнаў, і дахрысціянскія вераванні славян, фінаў, германцаў, кельтаў або домусульманская рэлігія татар.

Славяна-рускую частку агульначалавечага паганскага масіва нельга разумець як адасоблены, незалежны і толькі славянам уласцівы, варыянт першабытных рэлігійных уяўленняў. Вычляненне славяна-рускага адбываецца толькі па этнаграфічнаму, лакальнаму прынцыпу, а не па якіх-небудзь спецыфічным рысах.

Галоўным, вызначальным матэрыялам для вывучэння паганства з'яўляецца этнаграфічны: абрады, карагоды, песні, замовы і заклінанні, дзіцячыя гульні, чароўныя казкі, якія

захавалі фрагменты старажытнай міфалогіі і эпасу; важны сімвалічны арнамент вышыўкі і разьбы па дрэве. Этнаграфічныя матэрыялы – скарбніца шматвяковай народнай мудрасці, архіў гісторыі пазнання свету і прыродных з’яў чалавецтвам.

Супастаўляючы фальклорныя дадзеныя з надзейнымі храналагічнымі арыенцірамі, наяўнымі ў распараджэнні археалогіі (пачатак земляробства, пачатак ліцця металу, з’яўленне жалеза, час пабудовы першых ўмацаванняў і т. П.), Можна ўлавіць дынаміку язычніцкіх уяўленняў, выявіць стадыі і фазы іх развіцця.

Можна вылучыць наступныя стадыі язычніцкіх уяўленняў:

1. Культ «ўпіраў (вампіраў) і берагінь» – адухаўляе ўсю прыроду і дэлівішый духаў на варожых і добрабычлівых.

2. Культ земляробчых нябесных бостваў «Роду і парадзіх». Гістарычна дзве Парадзіхі папярэднічаюць Роду; гэта былі багіні пладавітасці ўсяго жывога, якія сталі ў далейшым матэрыяльных багінямі аграрнага урадлівасці.

3. Культ Пяруна, які з’яўляўся ў старажытнасці богам навальніцы, маланак і грому, а ў далейшым які стаў бажанствам вайны і заступнікам воінаў і князёў. Пры стварэнні дзяржавы Кіеўскай Русі Пярун стаў першым, галоўным бажанствам ў княжацка-дзяржаўным кульце 10 ст.

4. Пасля прыняцця хрысціянства ў 988 г. паганства працягвала існаваць, адсунуўшыся на «украіны» дзяржавы.

Свет тагачасных язычнікаў складаўся з чатырох частак: зямлі, двух нябёсаў і падземным-воднай зоны.

У шматлікіх народаў зямля малявалася як круглявы плоскасць, акружаная вадой. Вада канкрэтызавалася або як мора, або жа ў выглядзе двух рэк, абмываецца зямлю, што, можа быць, архаічна і лакальных – дзе б чалавек ні быў, ён заўсёды знаходзіўся паміж якіх-небудзь двух рэк або рэчак, якія абмяжоўваюць яго бліжэйшы сухапутнае прастору. Мяркуючы па фальклоры, славянскія ўяўленні аб моры не мелі закончанага выгляду. Мора дзесьці на краі зямлі. Яно можа быць на поўначы, дзе на шклянках гарах знаходзіцца крышталёвы палац Кашчэя Бяссмертнага, бліскучы ўсімі колерамі вясёлкі. Гэта – адлюстраванне найпозняга знаёмства з Ледавітым акіянам і паўночным зьяннем. Мора можа быць звычайным, без гэтых арктычных прыкмет. Тут ловяць рыбу, плаваюць на караблях, тут знаходзіцца дзявочае царства (сарматэў) з каменнымі гарадамі; адсюль, ад марскіх берагоў Змей Гарыныч, увасабленне стэпнякоў, накіроўваецца ў свае налёты на святую Русь. Гэта – рэальнае гістарычнае чарнаморска-азоўскае мора, здаўна вядомае славянам і нават якое насіла часам назву «Рускага мора». Да гэтага мора ад лесастэпавай ўскраіны славянскай прарадзімы або (што тое ж самае) ад паўднёвай ускраіны славянскіх царстваў можна даскакаць «хуткую ездою», як гаварылі ў 16 ст., Усяго толькі за тры дні.

Для язычнікаў быў вельмі важны аграрны аспект зямлі: зямля – глеба, якая нараджае ўраджай, «Маці – сыру – зямля», глеба, насычаная вільгаццю, сілкавальнай карані раслін, «матушка-зямля», з якой звязаны цэлы шэраг абрадаў і заговораў. Тут амаль неадчувальна грань з уяўным падземным казачным светам. Багіняй пладаноснай зямлі-глебы, «маці ўраджай» была Макошь, уведзеная ў 980 г. у пантэон найважнейшых рускіх бажанстваў, як багіня ўрадлівасці.

Неба, ў прамой залежнасці ад сістэмы гаспадаркі, па-рознаму ўспрымалася першабытнымі людзьмі: паляўнічыя палеаліту, якія прадстаўлялі свет нібыта плоскім, адноярусным, ня цікавіліся небам, не малявалі сонца, займаючыся толькі плоскасцю сваёй тундры і жывёламі, на якіх яны палявалі. Паляўнічыя мезаліту, раз’яднаных на невялікія групы, закінутыя ў бясконцай тайзе, нехаця звярнуліся да яго, да зорак, якія дапамагалі ім арыентавацца ў лясной пушчы падчас працяглага пераследу аленяў. Было зроблена важнае астранамічнае назіранне: апынулася, што сярод незлічонай колькасці павольна рухаюцца па небе зорак ёсць нерухомае Палярная зорка, заўсёды якая ўказвае Поўнач.

Неба, ў прамой залежнасці ад сістэмы гаспадаркі, па-рознаму ўспрымалася першабытнымі людзьмі. Прадстаўлення земляробаў аб небе і яго ролі ў прыродзе і ў чалавечым жыцці істотна адрозніваліся ад поглядаў паляўнічых. Калі паляўнічым трэба было ведаць зоркі і вятры, то земляробаў цікавілі хмары («тлустыя», якія садзейнічаюць ўрадлівасці дажджавыя аблогі) і сонца. Непознаннасць працэсу выпарэння зямной вады, адукацыі аблокаў і туману («росы») прывяла да своеасаблівага прадстаўленні аб пастаянных запасах вады, аднекуль высока над зямлёй, на небе. Гэтая нябесная вільгаць часам, у непрадказальнае час, можа прыняць выгляд хмар і праліцца на зямлю ў выглядзе дажджу, «утучніць» яе і садзейнічаць росту траў і ўраджаю. Адсюль адзін крок да уяўленняў пра гаспадара нябеснай вады, распараджаюцца дажджамі, навальнічнымі ліўнямі і маланкамі. У дадатак да двух архаічным рожаніцам з'явіўся магутны Род, валадар неба і ўсёй Сусвету, вялікі жызнедавец ўдзімаецца жыццё ва ўсё жывое з дапамогай дажджавых кропель.

Сонца таксама было цэнім земляробамі, як крыніца святла і цяпла і ўмова вырасання за ўсё ў прыродзе, але тут быў выключаны элемент выпадковасці, элемент капрызаў чароўнай волі – сонца было увасабленнем заканамернасці. Увесь гадавы цыкл паганскіх абрадаў быў пабудаваны на чатырох сонечных фазах і падпарадкаваны 12 сонечным месяцам. Сонца ў выяўленчым мастацтве усімі вякамі было для земляробаў сімвалам добра, знакам святла, што разганяе цемру. Старажытныя славяне, як і многія іншыя народы, прымалі геацэнтрычнай мадэль свету.

У паданнях славян-язычнікаў аб падземным-падводным ярусе свету таксама шмат агульначалавечага, шмат адгалоскаў той аддаленай эпохі, калі пасля раставання гіганцкага ледніка кантыненты былі затопленыя морамі і азёрамі, хутчэй за мяне свае абрысы, імклівымі рэкамі, прабівалі горныя камлюкі, неабсяжнымі балотамі ў нізкіх далінах. Фальклор яшчэ не вывучаны з пункту гледжання таго, які рэзкі пералом павінен быў адбыцца ў чалавечай свядомасці пры такім хуткім перавароце ў прыродзе, у абліччы і сутнасці свету.

Важнай часткай уяўленняў аб падземным свеце з'яўляецца агульначалавечая канцэпцыя падземнага акіяна, у які апускаецца сонца на заходзе, плыве ноччу і выплывае на другім канцы зямлі раніцай. Начны прасоўванне сонца ажыццяўлялася вадаплаўнымі птушкамі (качкамі, лебедзямі), а часам дзеючай асобай быў падземны яшчар, заглывала сонца вечарам на захадзе і вырыгивавшій яго раніцай на ўсходзе. Днём сонца па небе над зямлёй вабілі коні плі магутныя птушкі нахштальт лебедзяў.

Асаблівае месца сярод паганскіх абрадаў займаў абрад пахавання. На працягу доўгага перыяду моцна вагалася суадносіны двух асноўных відаў пахавальнага абраду – трупоположэння і спалення. Першабытнае пахаванне скурчаныя трупы, якім штучна надавалася становішча эмбрыёна ў чэраве, было звязана з верай у другое нараджэнне пасля смерці. Таму памерлага і хавалі падрыхтаваным да гэтага другога нараджэння. Праславяне яшчэ ў бронзавым веку падняліся на новую прыступку і адмовіліся ад скурчаныя Неўзабаве з'явіўся зусім новы абрад пахавання, спароджаны новымі поглядамі пра душу чалавека, якая не ўвасабляецца зноў у якой-небудзь іншай істоце (зьяры, чалавеку, птушцы ...), а перамяшчаецца ў паветраную прастору неба. Культ продкаў раздвоіўся: з аднаго боку, бязважкая, нябачная душа далучаць да нябесным сілам, гэтак важным для тых земляробаў, у якіх не было штучнага арашэння, а ўсё залежала ад нябеснай вады. З іншага боку, добразычлівых продкаў, «дзядоў», неабходна было звязаць з зямлёй, тае, што нараджае ўраджай. Гэта дасягалася празь закапвання спаленага праху ў зямлю і пабудовы над пахаваннем мадэлі дома, «дамавін». Крыху счакаўшы, у 9 – 10 стст. н. э., калі ўжо сфармавалася Кіеўская дзяржава, сярод некаторай часткі рускай шляхты ў трэці раз з'явіўся абрад простага пахавання без спалення, што адбылося, па ўсёй верагоднасці, пад уплывам ўзнавіліся сувязяў з хрысціянскай Візантыяй. Але як толькі пачалася шматгадовая вайна з імперыяй, вялікакняжацкае атачэнне падкрэслена вярнулася да крэмацыі. Курганы эпохі Святаслава, які пераследваў хрысціянаў, былі грандыёзнымі будынкамі на высокіх берагах рэк,

пахавальныя вогнішчы якіх павінны былі быць бачныя ў радыусе каля 40 км, т. Е. На прастору чатырох – пяці тысяч квадратных кіламетраў!

Славянскае паганства дасягнула апагею напярэдадні адукацыі Кіеўскай дзяржавы і ў першыя два стагоддзі яе фарміравання (9 – 10 стст.), Калі культ Пяруна, бога навальніцы і заступніка воінаў і князёў, стаў дзяржаўнай рэлігіяй Кіеўскай Русі. Асабліваю ролю тут адыграла жрэцкага саслоўя старажытнай Русі. Агульнай назвай жрацоў было «вешчуны» ці «чараўнікі». У складзе ўсяго жрэцкага саслоўя было шмат розных разрадаў. Вядомыя «вешчуны-облакопрогонители», тыя, якія павінны былі прадказваць і сваімі магічнымі дзеяннямі ствараць неабходную людзям надвор'е. Былі вешчуны-лекары, якія лячылі людзей сродкамі народнай медыцыны, «вешчуны-хранільнікі», якія кіравалі складанай справай вырабу рознага роду кудменяў-абярэгаў і, відавочна, арнаментальных сімвалічных кампазіцый. Творчасць гэтай катэгорыі вешчуноў могуць вывучаць як археолагі па шматлікіх старажытным упрыгожванням, якія служылі адначасова і засцярогамі, так і этнографы па пережиточным сюжэтах вышыўкі з багіняй Макошы, малітоўна абарачаецца да неба, багінямі вясны, якія едуць на конях «з залатой сахой» і шматлікімі сімвалічнымі ўзорамі. Найцікавы разрад вешчуноў складалі «вешчуны-блюзьнер», казачнікі «кошчон» – міфаў, захавальнікі старажытных паданняў і эпічных паданняў. Казачнікаў называлі таксама «баяны», «заклінальнікі», што звязана з дзеясловам «баяць» – распавядаць, спяваць, заклінаць. Акрамя вешчуноў-чараўніц, існавалі і жанчыны-вядзьмаркі, вядзьмы (ад «ведаць» – ведаць), чараўніцы, «потворы».

Паўночнае ўзбярэжжа Чорнага мора і Каўказ яшчэ ў дагістарычныя часы былі заселеныя Скіфамі. Скіфы, у дадзеным выпадку, могуць атаясамляцца з іранцамі, таўрамі (народ, які жыў на тэрыторыі Крыму), фракійцамі, фінскімі і праславянскай плямёнамі. Першапачаткова Скіфы былі качэўнікамі, але пазней асноўная іх маса перайшла да аселага ладу жыцця і ўтварыла «Скіфскай царства», якое знаходзілася ў пастаянных кантактах са сваімі суседзямі. Прыкладна ў 7 ст. да н. э. пачалася каланізацыя Паўночнага Прычарнамор'я старажытнымі грэкамі. Каланізатары сустракалі супраціў з боку скіфаў, але, як правіла, у лакальных сутычках выходзілі пераможцамі, звяртаючы ў рабства няскораных плямёнаў. Зрэшты, рабы-скіфы не карысталіся вялікім попытам з-за іх свавольства і прыроднай схільнасці да віна. Пазней скіфам даводзілася весці барацьбу і з Рымлянамі.

Толькі ў мінулым стагоддзі расійскімі археолагамі была адкрыта яшчэ адна своеасаблівае культура, якая існавала прыкладна ў 2—4 стагоддзях нашай эры і названая гісторыкамі «Чарняхоўскага».

Сляды «Чарняхоўскага» культуры былі знойдзеныя на ўзбярэжжы Дняпра, недалёка ад Кіева. Этнічна «чарняховцы» былі блізкія да іранцам, разам з тым сярод іх маглі быць і іншыя этнасы, у тым ліку і праславяне. Вядома, што «чарняховцы» мелі вельмі цесныя кантакты з Рымскай імперыяй і гоцкімі плямёнамі. Высокая канцэнтрацыя насельніцтва, а таксама высокі ўзровень развіцця земляробства і ранняй рамёстваў стварылі перадумовы для стварэння дзяржаўнасці, але самабытная цывілізацыя не выстаяла пад ударамі гунаў.

Вялікія змены ў дэмаграфічную сітуацыю на тэрыторыі нашай краіны ў той час ўнесла гуннскай навала. Гуны былі вядомыя яшчэ старажытным кітайцам. Прыкладна ў 2 стагоддзі да н.э. яны былі змушаныя адысці на захад пад ціскам войскаў «пад неба» і дзесьці да 2 стагоддзю н.э. выйшлі да Волзе. На берагах Волгі гуны вымушаныя былі затрымацца амаль на два стагоддзі, паколькі сустрэлі супраціў з боку алан (іранцаў). Пазней, зламаўшы супраціў аланскіх плямёнаў, гуны накіраваліся на селішча «чарняховцев» і далей на захад. Вельмі ваяўнічыя гуны вялі качавы лад жыцця, тым не менш, выпрабоўваючы на сабе ўплыў культур заваяваных народаў, усё больш імкнуліся да выгод цывілізацыі. Знакаміты гуннскі цар Атыла ужо меў палаты і іншыя атрыбуты аселага побыту. Такім чынам, можна казаць пра з'яўленне на мапе сьвету да 4—5 стст. гуннскага дзяржавы, які распасціраўся да межаў рымскай імперыі, і якое ўяўляла сабой складаны кангламерат народаў, дзе прышлыя гуны ўжо складалі меншасць.

Пасля смерці Атылы, пачаліся звады сярод спадчыннікаў і заваявання народы, скарыстаўшыся сітуацыяй, адціснулі гунаў на ўсход у прычарнаморскія стэпы.

У складзе гуннскай плямёнаў можна вылучыць прототюрков. Спачатку іх роля не была дамінуючай, але становішча стала мяняцца ў 6 стагоддзі, калі з усходу, з межаў цяперашняй Манголіі, на захад накіраваўся магутны струмень прототюркскіх плямёнаў. Тады ж імі была ўтворана моцная канфедэрацыя, названая Цюркскі каганат і якая распасціралася на вялізнай прасторы ад Манголіі да Волгі. У каганат існавала выразная іерархічная структура, на чале якой знаходзіўся Хакан, які мае неабмежаваную ўладу і прыраўнаны качэўнікамі да кітайскага імператара. Пазней Цюркскі каганат распаўся на дзве часткі, з якіх так званы Западнотюркскі каганат панаваў на тэрыторыі ад Алтая да Волгі, а затым распаўсюдзіў сваю ўладу і на частку Прадкаўказзі.

Самым сур'ёзным наступствам гэтага ўтварэння быў прыход цюрок на захад, у тым ліку і ва Ўсходнюю Еўропу. У 6—10 стст. насельніцтва амаль ўсёй стэпавай частцы Усходняй Еўропы падвергнулася тюркізацыі, тады як у лесастэпавай зацвярджаўся дамінант славян.

Толькі на цэнтральным Каўказе захаваўся магутны масіў аланскага (іранскага) этнасу, які акрыяў пасля гуннскага пагрому і ўзнавіў сваё палітычнае аб'яднанне – аланскіх саюз.

Таксама, у заходнім Предкавказье (тэрыторыя цяперашняга Краснадарскага краю) у 6 ст. пануючае становішча занялі булгары і ўтварылі дзяржаву, якая атрымала назву Вялікая Булгарыя. Булгары сапернічалі з заходнімі цюрак і спрабавалі распаўсюдзіць свой уплыў на захадзе, у стэпах сучаснай Украіны. У другой палове 7 ст., Пад ударамі хазар, яны вымушаныя былі пакінуць радзіму. Большая частка булгар сышла на Балканы, частку ў Цэнтральную Еўропу, але некаторыя ўсё ж засталіся ў перадгор'ях Каўказа.

У 7 ст., Распадаецца Западнотюркскі каганат і з яго, самастойнай адукацыяй, вылучаецца Хазарскі царства. Першапачаткова хазары апісваліся рознымі крыніцамі як прадстаўнікі мангалоіднай расы, аднак, пазней яны мелі ўжо іншае аблічча з відавочным перавагай еўрапейскага тыпу. Гэта сведчыць аб тым, што, будучы прадстаўнікамі гуннскай плямёнаў, хазары змешваліся з мясцовымі народамі. Цэнтрам Хазарскага дзяржавы спачатку быў Прыморскі Дагестан, дзе знаходзіліся першыя дзве сталіцы – Баланджар і Самандар. Вядома, што хазары часта выступалі саюзнікамі Візантыі ў войнах з Іранам. Таксама, яны актыўна сапернічалі з арабамі і з-за войнаў з імі вымушаныя былі перанесці сваю сталіцу на поўнач ад, у вусце Волгі. Больш за тое, хазары пайшлі далей на паўночны захад. Рускія летапісы адзначаюць, што ім плацілі даніну славянскія плямёны – вяцічы, радзімічы і нейкі час паляне.

Ўзнікненне ў нізоўях Волгі калоніі габрэяў, гнаных з Візантыі, і паразы ў войнах з мусульманамі наблізіла пэўную частку Хазарскі шляхты да прыняцця юдаізму. Тады ж галоўнымі дзеючымі асобамі сталі буйныя яўрэйскія гандляры, якія маглі фінансава падмацаваць такога роду аперацыю. Прыняцце юдаізму, аднак, не прынесла Хазарыі вялікай карысці. Да таго ж асноўная частка насельніцтва вызнавалі іслам, хрысціянства і старыя паганскія культуры.

У заваяваных хазарам краінах падымаліся паўстання. Да першай трэці 9 ст. вызваліліся славяне-паляне, а да канца 9 ст. спробы скінуць Хазарскі ўлада прадпрымаліся ў Волжскай Булгарыі – невялікім дзяржаве, які ўзнік на Сярэдняй Волзе. У 10 стагоддзе хазары ўступіла саслабленай. Галоўным ворагам яе цяпер была Русь, якая разграміла Хазарскі каганат.

Праславянская таварыства 6 – 4 стст. да н. э., займала ўсходнюю палову агульнаславянскай прарадзімы, дасягнула вышэйшага ўзроўню першабытнасці. З гэтай эпохі, званай скіфскай, пачынаецца полуторатысячелетний перыяд, які завяршаецца, стварэннем феадальнага дзяржавы Кіеўскай Русі. Цэласнасць пазначанага перыяду двойчы парушалася: уварваннем у стэпе сарматаў-качэўнікаў (3 ст. да н. э.) і ўварваннем гунаў (4 ст. н. э.). Унутры гэтага перыяду можна акрэсліць адзін істотны мяжу, звязаны нямна з вонкавымі падзеямі, а з узроўнем развіцця самога славянскага грамадства. Такім мяжой з'яўляюцца 5 – 6 стагоддзі нашай эры, характарызуемых трыма катэгорыямі новых з'яў: па-першае, славяне перасталі падда-

вацца качэўнікамі, і новыя наезды (аварыя, хазар, печанегаў) сустрэкалі цвёрдую абарону. Па-другое, славяне ажыццявілі ваенную каланізацыю балканскіх уладанняў Візантыі; па-трэцяе, славяне пачалі мірную каланізацыю лясной зоны Усходняй Еўропы. У гэтым перыядзе ўзнікаюць велізарныя сьвятыні на гарах пад адкрытым небам, якія адлюстроўваюць патрэбнасць у шматлюдных аццплеменных «саборах», «сходах».

Гэты штогадовае свята ладзіўся ў гонар такіх святых прадметаў, як плуг, ярмо, сякеру і чаша. Тады ж, пад скіфскім уплывам, адбываецца змена славянскага тэрміна «дзіваў», «дый» на новае пазначэнне – «бог», утрыманца назаўжды.

Аж да першых стагоддзяў нашага стагоддзя цяжка знайсці якія-кольвечы згадак пра славян. І гэта не дзіўна. Перш за ўсё, усходнія славяне ўзніклі ў выніку зліцця так званых праславян, носьбітаў славянскай гаворкі, з рознымі іншымі этнасамі Усходняй Еўропы.

Арэал рассялення праславян, якія, як мяркуюць лінгвісты, аддзяліліся ад роднасных ім балтаў у сярэдзіне 1 тыс. Да н. э., быў вельмі невялікі. У раннях крыніцах праславяне называліся венедамі і звязваліся як з германскімі плямёнамі, так і з фінамі (не сучаснымі фінамі). Адсюль можна зрабіць здагадку, што венедаў займалі прыблізна тэрыторыю цяперашняй Паўднёва-Усходняй Польшчы, Паўднёва-Заходняй Беларусі і Паўночна-Заходняй Украіны. На працягу 2 ст. славяне адціснулі або асімілявалі нейкую частку іншых народаў з узбярэжжа Балтыйскага мора і, пазней, занялі раёны Прыкарпацця.

Гуннскай нашэсце прывяло да значных перасоўванняў насельніцтва. Прыкладна ў адзін час з засяленнем Цюрк стэпавай частцы Паўднёва-Усходняй Еўропы, яе лесастэпавай частка паступова асвойвалі славяне, якія ўжо да 5 ст. выйшлі да сярэдняга Дняпра. Затым яны прасунуліся ў басейн ракі Дзясны, якая атрымала славянскае назва (Правая). Цікава, што асноўная частка буйных рэк на поўдні захавалі свае старыя, іранскія назвы. Так, Дон – проста рака, Днепр – тлумачыцца як глыбокая рака, Рось – светлая рака, Прут – рака і т. д.

Галоўнымі ворагамі гунаў былі готы і іранцы, славяне ж калі не сталі саюзнікамі гунаў, то, ва ўсякім разе, змаглі выкарыстаць сітуацыю, якая склалася ў сваю карысць. Пасля войнаў з азіятамі ў лесастэпавай частцы мясцовае насельніцтва значна зменшылася. У лясах ж яно ніколі у ліку і не было. Пры гэтым славяне першапачаткова як жыхары лясоў прасоўваліся ўздоўж вялікіх рэк, якія служылі ў той час ці ледзь не адзінымі транспартнымі артэрыямі для лясных і лесастэпавых абласцей. Мясцовае насельніцтва (іранскае, балцкае, а затым і фінскае) даволі лёгка асіміляваць славянамі, як правіла, мірным шляхам.

Да 6 ст. Візантыйскія гістарыяграфіі амаль не згадваюць пра славян, але пазней інфармацыя пра іх пачынае расці. Гэта звязана, хутчэй за ўсё, з пачаткам актыўнай каланізацыі Балкан славянамі (яны ўшчыльную наблізіліся да візантыйскім межаў). Візантыйцы дзялілі славян на дзве групы. Заходнія славяне так і называліся як славяне (склавіны, склавіи). Да іх жа ставіліся і балканскія славяне. Але, акрамя таго, згадваліся анты, якія лічыліся асаблівай, хутчэй за ўсё ўсходняй, групай славян.

Мэтазгодна прывесці ўрывак з апісання славян 6 ст. візантыйцамі: Плямёны склавоў і антаў аднолькавыя па ладзе жыцця, і па нораваў; свабодныя, яны ніякім чынам не схільныя ні стаць рабамі, ні падпарадкоўвацца, асабліва ва ўласнай зямлі. Яны шматлікія і цягавітыя, лёгка пераносяць і спёка, і сцюжу, і дождж, і галечу цела, і недахоп ежы. Да прыбываюць да іх замежнікам добрыя і дружалюбныя, пасылае іх з месца на месца, куды б там ні было патрэбна; так што, калі госцю па бестурботнасці які прыняў нанесены шкоду, супраць яго пачынае варожасць той, хто прывёў госця, уважаючы помста за яго святым абавязкам... У іх мноства разнастайнага жывёлы і травы, складзеных у сцірты, асабліва проса і вікі... жывуць яны сярод лясоў, азёр і цяжкапраходных балот, уладкоўваючы шмат, з розных бакоў, выхадаў з свайго жылля... Ведучы разбойны жыццё, яны любяць здзяйсняць напады на сваіх ворагаў у месцах лясістых, вузкіх і абрывістых. З выгадай для сябе карыстаюцца засадамі, раптоўнымі нападамі і хітрасцямі... Яны больш вопытны ўсіх іншых людзей і ў пераправе праз рэкі і можна вытрым-

ліваюць знаходжанне ў вадзе, так што некаторыя з іх, тыя, што засталіся дома і раптам заспетыя небяспекай, апускаюцца глыбока ў вадку, трымаючы ў роце вырабленыя для гэтага доўгія трысцінкі, цалкам выдзеўбаныя і якія дасягаюць паверхні вады; лежачы дагары на глыбіні, яны дыхаюць праз іх і вытрымліваюць шмат гадзін, так што не ўзнікае на іх рахунак ніякага падзэрэнні... Паколькі ў іх шмат правядыроў і яны не згодныя адзін з адным, нялішне некаторых з іх прыбіраць да рук з дапамогай прамоваў або дароў, асабліва тых, якія бліжэй да імперскім межаў, а на іншых нападаць.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.